

Apie lietuvių kalbos rašybą ir jos pokyčius

Gyvename žinių visuomenėje ir atrodo savaime suprantama, kad išsilavinęs žmogus yra raštingas: moka rašyti ir skaityti. UNESCO rugsėjo 8 d. paskelbė tarptautine raštingumo diena, taip siekdama pabrėžti raštingumo svarbą žmonėms ir jų bendruomenėms. Dabartinėje visuomenėje raštingumas laikomas vienu iš svarbiausių žmogaus kultūros rodiklių. Ar visi vienodai suprantame žodį *raštingumas*?

Rasuolė VLADARSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Raštingumas ir rašyba

„Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“ (https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/) nurodoma, kad šis žodis lietuvių kalboje turi dvi reikšmes: 1. gebėjimas skaityti ir rašyti; 2. bendrų tam tikros srities žinių turėjimas ir sugebėjimas jas veiksmingai taikyti. Kaip matyti, dabar raštingumas gana plačiai suvokiamas, raštingas žmogus moka ne tik rašyti ir skaityti, bet turi ir kitokių žinių ir geba jas taikyti. Tačiau pirmoji, pradinė šio žodžio reikšmė siejama su gebėjimu rašyti, o rašyti paprastai išmokstame mokykloje ir vėliau rašybos taisykles pamirštame, išlieka automatizuoti įgūdžiai.

Šiuo metu tenka girdėti įvairių nuomonių apie kalbos normų, taisyklių reikalingumą, kai kas mėgina įrodyti, kad kalbos normos varžo asmens laisves, nes kalbą vertina tik kaip bendravimo priemonę: jei ji atlieka šią funkciją, t. y. parašytą tekstą kiti gali suprasti, tai visai nebūtina, kad jis būtų parašytas

laikantis rašybos taisyklių. Iš tiesų rašyba yra sutartinis dalykas, tačiau jos normos, t. y. tam tikros taisyklės, yra būtinos, kad skaitytojas kuo tiksliau galėtų suprasti parašyto teksto autorių. Kultūringoji visuomenės dalis tai puikiai suvokia ir ne tik savo tekstus stengiasi rašyti taisyklingai, bet piktinasi netaisyklingai parašytais tekstas. Kalbininkė Rita Miliūnaitė, tyrusi interneto bendruomenės pastabas apie kalbos normų pažeidimus internete, nurodo, kad 21,5 proc. tokių replikų yra dėl rašybos klaidų (Miliūnaitė 2018: 293). Vadinasi, taisyklinga rašyba vis dar yra svarbi, nors jos taisyklės ir atrodytų painios.

Kabant apie rašybą, reikia paminėti, kad ji apima du dalykus: grafiką (rašmenų vaizdinę išraišką ir jų reikšmes) ir ortografiją (žodžių ir jų formų rašymo taisykles). Pagrindiniai lietuvių kalbos rašmenys yra raidės, taip pat rašyboje vartojama ir kitokių grafinių ženklų (brūkšnių, brūkšnelių, kabučių, skliaustų, įvairių simbolių ir pan.). Rašybos taisyklėse surašomi rašto ženklai ir jų vartojimo (jungimo į žodžius, sakinius, tekstą) principai. Vienos kalbos rašybos taisyklės nusistovi pamažu, jos yra gana pastovios ir retai keičiamos, todėl bet kurios kalbos nusistovėjusios rašybos reformos yra gana retas reiškinys.

Lietuvių kalbos abėcėlė ir rašybos taisyklių įsigalėjimo istorija

Visos vienos kalbos garsus žyminčios raidės, sudėtos tam tikra nuolatine seka, sudaro abėcėlę, arba raidyną. Dabartinė bendrinės lietuvių kalbos abėcėlė turi 32 raides: 12 raidžių žymi balsius, o 20 raidžių – priebalsius. Dar yra 3 dviraidžiai (*dz*, *dž*, *ch*). Lietuvių kalbos abėcėlė sudaryta lotynų kalbos raidyno pagrindu: paimtos ne visos lotynų kalbos raidės, papildyta nosinėmis balsėmis (*ą*, *ę*, *į*, *ų*) ir raidėmis su diakritiniais ženklais (*č*, *š*, *ž*, *ė*, *ū*).

Nors lietuvių kalba yra išlaikiusi daugiausiai senosios indoeuropiečių prokalbės elementų, tačiau lietuviškas raštas palyginti nėra senas, lietuviškų raštų istorija pradedama skaičiuoti nuo pirmosios lietuviškos spausdintos knygos Martyno Mažvydo „Katekizmo“ pasirodymo 1547 m. Šioje knygoje pirmą kartą buvo surašyta ir lietuvių kalbos abėcėlė: 23 didžiosios lotyniškos raidės ir 25 mažosios. Ten dar nebuvo šiandien įprastų *ą*, *ę*, *ė*, *č*, *į*, *ų*, *ū*, *š*, *ž*. Senuosiuose lietuviškuose raštuose įvairiai buvo žymimi tie garsai, kuriems lotynų kalbos abėcėlėje nebuvo specialių raidžių. Kai ką pasiskolinome iš gretimų tautų. Iš lenkų kalbos abėcėlės *buvo perimtos* nosinės raidės *ą* ir *ę*, o pagal jas padarytos raidės *į* ir *ų*. Iš čekų kalbos abėcėlės atkeliavo raidės *č*, *š*, *ž*, jos raštuose įsitvirtino XIX a. pabaigoje. Raidę *ė* pirmasis pradėjo vartoti Danielius Kleinas, pirmosios spausdintos lietuvių

kalbos gramatikos (1653 m.) autorius, tai ypatinga lietuviška raidė, jos nėra kitų kalbų raidynuose. Lietuvių kalbos abėcėlė kito ir įvairavo iki XX a. pradžios. Jauniausia lietuviškos abėcėlės raidė yra *ū*, ją įtvirtino Jonas Jablonskis.

Pirmųjų lietuvių kalbos rašybos taisyklių autorius yra Vincas Kudirka. Kaip „Varpo“ žurnalo redaktorius jis mėgino vienodinti lietuvių kalbos rašybą savo redaguojamame žurnale ir parengė lietuvių kalbos rašybos taisyklių rinkinį „Statrašos ramsčiai“ (1890 m.). Leidinukas nedidelis (4 puslapiai ir 17 paragrafų), bet jo reikšmė lietuvių kalbai didžiulė, nes pirmame paragrafe buvo pateikta beveik visa dabartinė abėcėlė: 29 raidės lietuviškiems žodžiams (*a*, *ą*, *b*, *c*, *č*, *d*, *e*, *ę*, *ė*, *g*, *i*, *į*, *y*, *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *o*, *p*, *r*, *s*, *š*, *t*, *u*, *ų*, *v*, *z*, *ž*) ir 7 raidės svetimžodžiams, iš jų 2 (*f*, *h*) išliko dabartinėje abėcėlėje. Trūko tik raidės *ū*. Kituose paragrafuose suformuluotos rašybos taisyklės, kai kurios galioja ir iki šiol, pvz., leidinėlyje siūloma rašyti nosines raides žodžiuose *žąsis*, *kęsti*, *skųsti*, taip pat vienaskaitos galininko ir daugiskaitos kilmininko galūnėse: *tėvą*, *tėvų*, *gražų*, *gražių*. Bet kai kurių žodžių rašyba kitokia nei dabartinė, pvz.: *labjaus*, *įpatingai*.

Lietuvių kalbos abėcėlė, visiškai sutampanti su dabartine, pavartota Petro Avižonio „Lietuviškoje gramatikėlėje“, tačiau šios knygos nepavyko išleisti, tik 100 jos egzempliorių 1899 m. buvo padauginta hektografu. Visa dabartinė lietuvių kalbos abėcėlė pateikta Petro Kriaušaičio (Jono Jablonskio) „Lietuviškos kalbos gramatikoje“ (1901 m.).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuviškų raštų rašyba labai įvairavo. Kaip rašė kalbininkas Kazimieras Būga (1900): „Genys margas, o lietuviszka raszyba dar margesnė“. To meto šviesuomenė rūpinosi rašybos vienodinimu, K. Būgai buvo pavesta parengti rašybos vadovėlį, bet dėl intensyvaus mokslinio darbo šio užmojo jam įgyvendinti nepavyko.

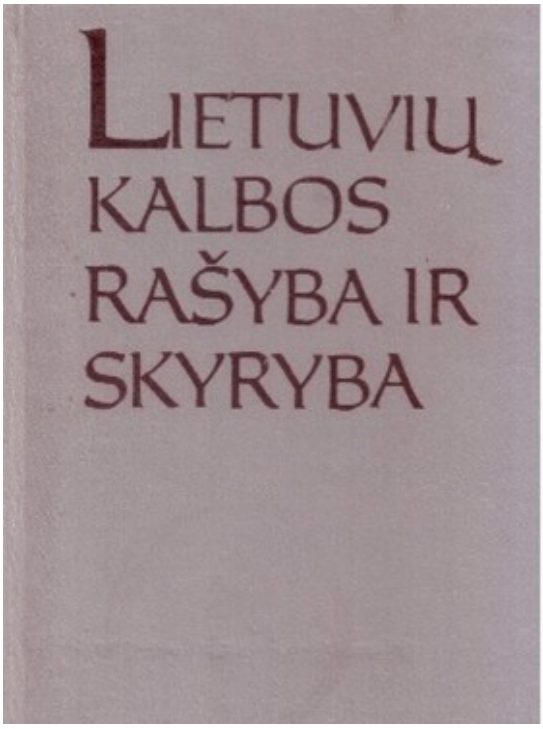
Lietuvių kalbos rašyba daugmaž nusistovėjo 1918 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, nors kurį laiką dar gyvavo dvi rašybos – jablonskinė ir būginė. Siekiant sunorminti rašybą Lietuvos universitete Kaune buvo sudaryta speciali rašybos komisija, į ją įėjo ir J. Jablonskis, bet komisija iširo, nieko reikšminga nenuveikusi. Įtvirtinant rašybos normas didelę įtaką padarė J. Jablonskio knyga „Lietuvių kalbos gramatika“ (1918; 1922), viešojoje vartosenoje (kanceliariniuose raštuose, periodikoje, taip pat ir mokykloje) įsitvirtino jo 1922 m. gramatikoje nustatyta rašyba. Esminis tai nulėmęs veiksnys buvo Švietimo ministerijos nurodymas vadovėlį naudoti mokyklose. Jame nustatytos pagrindinės rašybos

taisyklės iš esmės galioja iki šiol.

Tiesa, pats J. Jablonskis nebuvo tvirtai įsitikinęs, kad jo siūloma rašyba yra tinkamiausia, manė, kad rašyba yra visos mokytos visuomenės reikalas, ragino svarstyti rašybos trūkumus ir parengti naują rašybos projektą (Jablonskis 1934: 121). Prie Švietimo ministerijos sudaryta nauja rašybos komisija (Juozas Balčikonis, Vincas Mykolaitis, Pranas Skardžius ir kt.) 1932 m. visuomenei svarstyti pateikė savo parengtą rašybos projektą, jo didžiausia naujovė buvo atsisakyti nosinių raidžių, o ilguosius balsius rašyti su brūkšneliu viršuje (*ā*, *ē*, *ī*), Švietimo ministerija šio projekto nepatvirtino ir mokyklose nurodė toliau vartoti jablonskinę rašybą (Palionis 1995: 280–281).

Rašybos taisyklių pokyčiai

XX a. II pusėje lietuvių kalbos rašybos taisyklės buvo atnaujintos tris kartus: 1977, 1989 ir 1992 m. XX a. II pusės lietuvių kalbos rašybos taisyklių rengėja Nijolė Sližienė, pristatydama Lietuvių kalbos ir literatūros instituto leidinį „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“, pabrėžė taikytus rašybos pastovumo ir tradicijų tąsos principus ir nurodė, kad pateiktos „pagrindinės rašybos taisyklės tos pačios, kurios įsigalėjo nuo J. Jablonskio laikų“ (Sližienė 1975: 4). Tiesa, būta šiokių tokių naujovių: 1977 m. Kalbos komisijos nutarimais įtvirtintas *j* rašymas žodžiuose *bjaurus*, *pjauti*, *spjauti*, taip pat ir jų giminiškuose žodžiuose (šitaip XX a. pradžioje rašyti siūlė K. Būga, bet nepritarė J. Jablonskis), aiškiau nustatytos veiksmažodžių būsimojo laiko trečiojo asmens rašymo, kai kurių žodžių rašymo kartu ir atskirai, didžiųjų raidžių rašymo įvairiuose pavadinimuose, žodžių kėlimo, brūkšnelio rašymo taisyklės. 1989 m. išėjo pagal Lietuvių kalbos komisijos nutarimus pataisytas antrasis knygos „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ leidimas (žr. 1 pav.), jis pakartotas 1992 m.

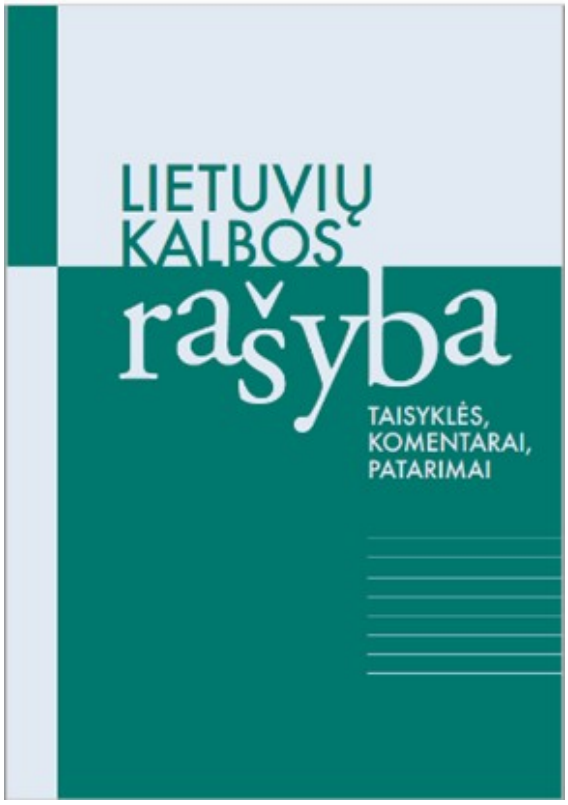

1 pav. Knygos „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ (1989) viršelio vaizdas

XX a. pabaigoje ėmus plačiai naudotis kompiuteriais, senosios rašybos taisyklės pradėjo vis labiau neatitikti poreikių. XXI a. pradžioje reikėjo atnaujinti rašybos taisykles, nes iki 2022 m. galiojo 1992 m. nustatytos rašybos taisyklės, jos buvo patvirtintos dar praėjusiame amžiuje, kai apie kompiuterius ir kitas informacinių technologijų priemones mažai kas buvo girdėjęs. Todėl visai suprantama, kad rašybos taisyklėse negalėjo būti nustatyta, kaip rinkti tekstą kompiuterinėmis priemonėmis, buvo ir daugiau nereglamentuotų probleminių rašybos atvejų. Rengiant atnaujintas rašybos taisykles daugiausia remtasi 1992 m. taisyklių rinkiniu ir vėlesniais Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimais. Parengtas pirminis rašybos taisyklių rankraštis keletą metų buvo svarstomas Kalbos komisijoje, buvo ieškoma kompromisinių variantų, nors ir buvo siūlymų kai kur rašybos taisykles pakeisti (pvz., *j* rašymą tarptautiniuose žodžiuose), bet nutarta didelių pakeitimų nedaryti.

2022 m. sausio 6 d. Valstybinė lietuvių kalbos komisija patvirtino leidinį „Lietuvių kalbos rašyba: taisyklės, komentarai, patarimai“ (parengė Rasuolė Vladarskienė, Palmira Zemlevičiūtė) kaip rašybos taisyklių rinkinį. Šį norminamąjį leidinį atskira knyga išleido Lietuvių kalbos institutas (žr. 2 pav.), taip pat naująsias rašybos

taisykles galima rasti Kalbos komisijos svetainės skyrelyje „Rašyba“ (https://vlkk.lt/media/public/file/Nutarimai/Ra%C5%A1yba_2022.pdf).

2 pav. Knygos „Lietuvių kalbos rašyba. Taisyklės, komentarai, patarimai“ (2022) viršelio vaizdas

Šias rašybos taisykles galima vadinti atnaujintomis, nes jos koreguotos nedaug, tik tikslinamos arba papildomos tais atvejais, kurie dar nebuvo reglamentuoti. Daugiau tikslintos ir pildytos tikrinių vardų ir pavadinimų rašymo taisyklės, išsamiau paaiškintas santrumpų ir grafinių ženklų vartojimas.

Aiškiausias atnaujintų taisyklių skirtumas nuo ankstesnių – tai jų apimtis. Atnaujintos taisyklės yra kur kas išsamesnės, pirmiausia dėl to, kad šalia daugelio taisyklių pateikiama komentarų ir patarimų, kaip tą taisyklę taikyti, mėginama nuspėti, kokių gali kilti klausimų ir į juos atsakyti.

Daugiausia naujovių yra grafinių ženklų rašymo skyriuje, nes jų rašymo rekomendacijų trūko. Renkant tekstą informacinių technologijų įrankiais atsirado tokių problemų, apie kurias ranka rašant tekstus nebuvo net įtariama. Leidinyje aptarti brūkšnelio, apimties brūkšnio, pasvirojo brūkšnio, skliaustų, kabučių (kaip rašybos ženklo) rašymo ypatumai; taip pat kalbama ir apie įvairius skaitmenų

rašymo atvejus: kai jais žymimi skaičiai, data, laikas ir pan.

Svarbiausia rašybos taisyklių dalis – **garsų žymėjimas raidėmis** – atnaujintose taisyklėse išlieka beveik tokia pat, kokia buvo ir anksčiau, išskyrus menką pakeitimą – rekomenduojama minkštumo ženklą *i* rašyti tarptautiniuose žodžiuose po minkštai tariamų *č* ir *dž*, pvz.: *cha**č**iapuris, **č**ia **č**ia **č**ia, **č**iabata, **č**iadra, **č**iakra, **č**ianachas, **č**iatnis, **č**ioperis, **č**iorisas; **dž**iazas, **dž**iaivas*. Tačiau tradiciškai minkštumo ženklas nerašomas senesniuose skoliniuose, vietovardžiuose ir kituose tą pačią šaknį turinčiuose žodžiuose, pvz.: *Azerbai**dž**anas – azerbai**dž**anietis*, *azerbai**dž**anietė*, *azerbai**dž**anietiškas*, *azerbai**dž**anietiška*, *azerbai**dž**anietiškai*; ***Č**adas – **č**adietis*, *č**a**dietė*; ***Č**a**č**akas*, *Ulan**č**abas*, *Abi**dž**anas*, ***Dž**aba*, ***Dž**akarta*, *Kambo**dž**a*. Klaidomis nelaikomi ir anksčiau išleistuose žodynuose teikiami tarptautinių žodžių kietųjų *č* ir *dž* rašybos variantai, pvz.: *cha**č**apuris*, ***č**a **č**a **č**a*, ***č**adra*, ***č**akra*, ***č**anachas*, ***č**ardašas*, ***č**arlstonas*, ***č**atnis*, ***dž**aivas.*

Problemiškiausia, neaiškiausia lietuvių kalbos rašybos taisyklių dalis – **tikrinių pavadinimų rašymas**. Visiems, rašantiems tekstus, būtų patogiausia, kad būtų viena ar pora taisyklių, pagal kurias rašytume tikrinius pavadinimus, o dabar vienaip rašomi geografinių objektų pavadinimai, kitaip – įmonių, o leidinių pavadinimai turi savo rašymo ypatumų. Tokia sudėtinga tikrinių pavadinimų rašyba susiklostė per XX a., ir kol kas nusistovėjusių pavadinimų rašybos keisti neketinama, nes net dėl nedidelių pakeitimų buvo diskutuota keletą metų, kol rasti priimtini sprendimai.

Sutarta atsisakyti plačiai paplitusių padalinių pavadinimų rašymo taisyklės išimties, kai masiškai paplitusių padalinių (įstaigų bibliotekų, kabinetų, laboratorijų, bendrabučių, kasų, buhalterijų, kanceliarijų, raštinių ir pan.) vienažodžiai pavadinimai buvo rašomi mažąja raide (LRS 1989: 67–68). Dabar visi įmonių, įstaigų, organizacijų oficialių struktūrinių padalinių pavadinimai rašomi pagal vieną taisyklę: šių pavadinimų pirmasis žodis ir kiti tikriniai sudaromieji žodžiai rašomi iš didžiosios raidės, todėl taisyklės komentare paaiškinama, kad iš didžiosios raidės rašytini ir vienažodžiai institucijų padalinių pavadinimai, pvz.: *Centro poliklinikos Registratūra*, *Vilniaus universiteto Biblioteka.* Tais atvejais, kai tas pats žodis žymi ir padalinio, ir patalpos pavadinimą, kaip padalinio pavadinimas jis rašomas iš didžiosios raidės, kaip patalpos pavadinimas – iš mažosios, plg.: *Konsultacijų poliklinikos Registratūros darbo laikas 7.00–19.00 val.* ir *Šalia registratūros veikia vaistinė*. Kadangi tekste tas pats žodis gali būti tikrinis, ir bendrinis, labai svarbu atskirti, kokia reikšme jis vartojamas –

išskiriamąja ar bendrine, nuo to priklauso ir to žodžio rašyba.

Dar vienas taisyklių tikslinimas – oficialiajame stiliuje įmonių, įstaigų, organizacijų pavadinimai, sutrumpinti iki vieno žodžio, rašytini iš didžiosios raidės, pvz.: *Lietuvos Respublikos Seimas – Seimas*, *Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija – Ministerija*, *Kauno miesto savivaldybė – Savivaldybė*, *Vilniaus universitetas – Universitetas*. Tokia rašyba leistų atskirti, kad žodis vartojamas tikrine, išskiriamąja, o ne bendrine reikšme. Bet komentare paaiškinama, kad kai toks pavadinimas sutrumpinamas iki gimininio žodžio ar žodžių junginio (*ministerija*, *institutas*, *poliklinika*, *vidurinė mokykla* ir pan.), mažąja raide jis rašomas, jei vartojamas kaip bendrinis ir ypač jeigu tokio trumpinio sąsaja su tikriniu pavadinimu yra nublankusi, neryški, pvz.: *Baigusi vidurinę mokyklą, ji įstojo į kolegiją. Laukiu atsakymo iš ministerijos.*

Ankstesnėse taisyklėse nebuvo reglamentuotas registrų, elektroninių duomenų bazių ir kitokių duomenų sankaupų pavadinimų rašymas, dabar rekomenduojama pirmąjį žodį ir kitus tikrinius žodžius (kaip tiesioginės reikšmės pavadinimų) rašyti iš didžiosios raidės, pvz.: *Teisės aktų registras*, *Juridinių asmenų registras*, *Lietuvos Respublikos terminų bankas*, *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*, *Lietuvos banko terminų bazė*. Tačiau kai kas elektroninių duomenų bazių ir kitokių duomenų sankaupų pavadinimus laiko antraštiniais kūrinių pavadinimais, todėl jie kaip simboliniai gali būti rašomi kabutėse, pirmąjį žodį pradedant iš didžiosios raidės, pvz.: *„Sakytinės kalbos tekstynas“*, *„Lietuvių mokslo kalbos tekstynas“*, *„Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas“*. Taip įteisinami rašybos variantai, apie juos plačiau rašoma toliau.

Rašybos variantai

Laisvėjant visuomenei, laisvesnės darosi ir kalbos normos, Kalbos komisija yra pateikusi nemažai galimų kirčiavimo (plačiau žr. https://vlkk.lt/aktualiausios-temos/tartis-ir-kirciavimas), taip pat ir kitų kalbos lygmenų variantų. Svarstant siūlomus rašybos taisyklių pakeitimus nemažai buvo diskutuota ir apie galimus rašybos variantus, bet jiems dauguma kalbininkų nepritarė, nes tai tik apsunkintų rašybos mokymąsi. Tačiau vis tiek tenka pripažinti, kad rašybos variantų pasitaiko, bet būtina pabrėžti, kad tokiais atvejais, kai galimi rašybos variantai, reikia pasirinkti vieną ir jį nuosekliai vartoti tame pačiame tekste.

Apskritai rašybos variantai nėra gerai, garsų žymėjimo raidėmis variantai galimi tik retais atvejais, pvz.: *varžyt**y**nės* ir *varžyt**i**nės.* Tačiau rašybos variantai galimi skirtingose kalbos vartojimo srityse. Pagrindiniai rašybos variantai teiktini dalykiniams stiliams – administraciniam, moksliniam, informaciniam publicistiniam. Yra šalutinių rašybos variantų, galimų laisvuosiuose stiliuose (ekspresyviojoje publicistikoje, grožinėje literatūroje, buitinės kalbos tekstuose). Išskirtinių rašybos variantų turi specialioji vartosena: moksliniai, techniniai, profesiniai tekstai, kai rašyba derinama prie tarptautinių standartų, pvz.: laiko žymėjimas, plg. *9 h 15 min* ir *9 val. 15 min*.; datos žymėjimas, plg. *2022-02-02* ir *2022 02 02;* eurų trumpinimas, plg. *100 Eur*, *100 EUR* ir *100 €*. Dvejopai galima rašyti žodžio *numeris* grafinę santrumpą: *Nr.* ir *nr.* (ne dokumentuose).

Variantai galimi ir rašant simbolinius pavadinimus: administraciniuose tekstuose juos pageidautina rašyti su kabutėmis, o kitokiuose tekstuose šiuos pavadinimus galima išskirti kitu šriftu ar visomis didžiosiomis raidėmis, pvz.: mažoji bendrija „Ryškus pasaulis“, mažoji bendrija *Ryškus pasaulis*, mažoji bendrija **Ryškus pasaulis**.

Variantai įteisinti ir kitų kalbų asmenvardžių rašyboje. Lotynišką raidyną vartojančių kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai lietuviškuose tekstuose pateikiami atsižvelgiant į teksto vartojimo sritį, paskirtį ir skaitytojų amžių bei išsimokslinimą: **laisvesniuose tekstuose** – grožiniuose kūriniuose, populiariuose ir vaikams bei jaunimui skirtuose leidiniuose (tekstuose) **transkribuojami pagal tarimą**, pvz.: *Bodleras* (pranc. *Baudelaire*), *Mikelandželas* (it. *Michelangelo*), *Proisleris* (vok. *Preussler*), *Šekspyras* (angl. *Shakespeare***)**, o **dalykiniuose tekstuose** – mokslinėje literatūroje, reklaminiuose, informaciniuose leidiniuose (tekstuose), oficialiuose dokumentuose (išskyrus Lietuvos Respublikos piliečių asmens dokumentus) bei specialiuosiuose tekstuose **rašomos autentiškos kitų kalbų asmenvardžių formos**, pvz.: angl. *Fowlesas*, pranc. *Delacroix*, vok. *Schopenhaueris*, bet labiau paplitę **vietovardžiai dažniausiai transkribuojami**, pvz.: *Greifsvaldas* (vok. *Greifswald*); angl. *Kembridžas* (angl. *Cambridge*), *Provansas* (pranc. *Provence*). Autentiški vietovardžiai išskirtiniais atvejais gali būti vartojami informaciniuose ir specialiuosiuose tekstuose. Taip pat galimi variantai gramatinant autentiškus asmenvardžius: lietuviškos linksnių galūnės prie autentiškų asmenvardžių rašomos trimis būdais: po apostrofo, tiesiai prie baigmens arba keičiant baigmenį, plg.: isp. *Lópezas*, *Lópezo*, *Lópezui…* ir *López’as*, *López’o*, *López’ui…*; *Christina – Christina, Christinos, Christinai…* ir

Christina'os, Christina'ai…. Po apostrofo galūnės rašomos siekiant kuo tiksliau užrašyti asmenvardį, ypač teisiniuose dokumentuose, o kai tikslumas nėra svarbus ir norint užrašyti paprasčiau lietuviškos galūnės dedamos tiesiai prie baigmens arba jį keičiant.

Didžiosios ar mažosios raidės pasirinkimo problemų kyla, nežinant, koks žodis rašomas – tikrinis ar bendrinis, o pereinamaisiais atvejais, kai tikriniai žodžiai virsta bendriniais ir atvirkščiai, galimi rašybos variantai. Pvz.: kai vietovių, turinčių išskirtinę reikšmę, vardai pradedami vartoti pavadinant kitas vietoves, suteikiant joms panašią perkeltinę reikšmę, galima dvejopa rašyba (pradedant mažąja arba didžiąja raide), pvz.: *Trakai yra karaimų Meka*, plg. *Pajūrio piliakalnį pavers turistų meka*. *Palangos lurdas baugina maldininkus*, plg. *Pokario metais Plungės Lurdas buvo sunaikintas.* Kai tikriniai vietovių vardai vartojami pastoviuosiuose žodžių junginiuose, galima dvejopa tikrinio daiktavardžio rašyba, pvz.: *ir peržengti Rubikoną* (žymimas upės pavadinimas), ir *peržengti rubikoną* (įvardijama tam tikra lemtinga riba).

Taisyklėse pateikta nauja rekomendacija – pasaulio šalių (horizonto krypčių) pavadinimus *rytai*, *vakarai*, *pietūs*, *šiaurė*, kai jais pavadinamos skirtingos civilizacijos kryptys (pasaulis, civilizacija, kultūra), pradėti rašyti didžiąja raide, pvz.: *Kaip priešingybė Vakarams nurodomi Rytai. Graikija – tai šalis, kurioje susilieja Rytų ir Vakarų kultūros. Dirbdami su investuotojais iš Šiaurės šalių ar gamindami Šiaurės rinkoms mūsų žmonės greitai perima jų darbo kultūrą ir verslo principus.* Šie žodžiai kaip bendriniai rašomi iš mažosios raidės (ne sakinio pradžioje), pvz.: *vakarų vėjas*, *paukščiai žiemoti skrenda į pietus*; *Toliausiai rytuose – Japonija,* o iš didžiosios raidės rašomi, kai įeina į tikrinius politinių, kultūrinių teritorinių darinių pavadinimus, pvz.: *Rytų Lietuva*, *Artimieji Rytai*, *Vakarų* (*Rytų*, *Vidurio*) *Europa, Šiaurės Afrika*, *Pietų Korėja*, *Vakarų Sachara*, *Šiaurės Karolina*, *Naujasis Pietų Velsas*, *Prancūzijos Vakarų Afrika.*

Dvejopai gali būti rašomas ir tas pats laikotarpio pavadinimas:

1) vartojamas apibendrintai, bendrine reikšme, rašomas iš mažosios raidės (ne sakinio pradžioje), pvz.: *Valstybėms kenkia šaltasis karas. Užsienio šalių ir Lietuvos istoriografija paprastai nurodo šiuos holokausto Lietuvoje laikotarpius;*

2) iš didžiosios raidės rašomas pirmasis tikrinio pavadinimo, žyminčio išskirtinį, konkretų laikotarpį, žodis, pvz.: *Po II pasaulinio karo prasidėjo Šaltasis karas*.

Susitiko Holokaustą išgyvenusi žydė ir jos gelbėtojas.

Taip pat dvejopai gali būti rašomas tam tikro laikotarpio ar sąjūdžio pavadinimas: 1) kaip tikrinio individualizuotos epochos pavadinimo pirmasis žodis rašomas iš didžiosios raidės, pvz.: *Ankstyvieji viduramžiai*, *Barokas, Renesansas,* pvz.: *Europoje Barokas tęsėsi nuo XVI a. pabaigos iki XVIII a. vidurio*; 2) kaip stiliaus bendrinis pavadinimas rašomas iš mažosios raidės (ne sakinio pradžioje), pvz.: *ankstyvieji viduramžiai, barokas, renesansas,* pvz., *Prancūzijos architektūroje barokas susiliejo su klasicizmu.*

Pagrindinės lietuvių kalbos rašybos taisyklės jau turi šimtametę tradiciją. Lietuvių kalbos rašyba nusistovėjo XX a. pirmoje pusėje, Švietimo ministerijai kaip mokykloms privalomą vadovėlį patvirtinus Jono Jablonskio „Lietuvių kalbos gramatiką“ (1922). XX a. II pusėje lietuvių kalbos rašybos taisyklės buvo atnaujintos tris kartus: 1977, 1989 ir 1992 m.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija 2022 m. patvirtino atnaujintas rašybos taisykles, jose didelių pakeitimų nėra, galiojusios taisyklės patikslintos, reglamentuoti nauji atvejai. Garsų perteikimas rašmenimis yra daugmaž nusistovėjęs, daugiausia problemų kyla dėl sutartinių dalykų: tikrinių pavadinimų rašymo, kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių rašymo, didžiųjų raidžių rašymo, grafinių ženklų vartojimo. Kai kuriais atvejais galimos skirtingos interpretacijos ir rašybos variantai: arba skirtingose kalbos vartojimo srityse, arba pasirenkamieji atvejai pagal tai, kas norima pažymėti.

Literatūra ir šaltiniai

Bendrinės lietuvių kalbos žodynas. Vyr. red. D. Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/.

Jablonskis Jonas 1901: *Lietuviškos kalbos gramatika: rašytojams ir skaitytojams vadovėlis* / parašė Petras Kriaušaitis, Tilžė.

Jablonskis Jonas 1922: *Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika* (II leid.). Kaunas: „Švuturio“ bendrovės leidinys.

Jablonskis Jonas 1934: *Jablonskio raštai* (t. III). *Rašybos dalykai* (red. J.

Balčikonis), Kaunas.

Kudirka Vincas 1890: *Statrašos ramsčiai.* https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000829253#00005

Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba 1989: Pataisytas fotografuotinis leidimas. Parengė N. Sližienė, A. Valeckienė, Vilnius: Mokslas.

Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba 1992: 2-asis pataisytas fotografuotinis leidimas. Parengė N. Sližienė, A. Valeckienė, Vilnius: Mokslas.

LKR 2022: *Lietuvių kalbos rašyba. Taisyklės, komentarai, patarimai.* Parengė R. Vladarskienė, P. Zemlevičiūtė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Miliūnaitė Rita 2018: *Kalbos normos ir jų savireguliacija interneto bendruomenėje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Palionis Jonas 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Sližienė Nijolė 1975: Ar daug pasikeitė rašyba. – *Kalbos kultūra*, sąs. 28, 4–13.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Prieiga internete: http://www.vlkk.lt.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.
Jei norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašom nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.